

KUNGL. VITTERHETS
HISTORIE OCH
ANTI KVITETS AKADEMIEN

ÅRSBOK 2021

STOCKHOLM 2021

ANNA DAHLGREN

Fotografhistorier

VÅREN 2019 STARTADE arbetet med boken *Fotografhistorier* som finansieras av Kungl. Vitterhetsakademien och har undertecknad som redaktör. Projektet involverar dessutom 15 skribenter, 24 museer, bibliotek, offentliga och privata arkiv i Sverige, som bidrar med bildmaterial, samt förlaget Natur & Kultur som ger ut boken våren 2022.

Den nya fotohistoriska boken är tänkt att fungera som en portal för forskning om fotografer och fotografier i Sverige. Boken riktar sig till två målgrupper. Dels kommer den att vara en introduktion till svensk fotohistoria på svenska för studenter på universitetsutbildningar och på fotografiska och konstnärliga utbildningar. Dels svarar den mot det växande intresset för fotografisk bild i samtiden, det vill säga riktar sig till den intresserade allmänheten. Tilltalet är pedagogiskt. Boken ska kunna läsas av en person som inte har några förkunskaper om fotohistoria. Samtidigt är bokens texter baserade på vetenskaplig grund och har omfattande noter. Noterna belägger uppgifter och påståenden, men de fungerar också som en vägledning för den som vill fördjupa sig i både nationell och internationell litteratur. Samtidigt som boken är en introduktion till fotohistorier i Sverige, kan alltså den som önskar lätt gå vidare och hitta internationell forskning inom de olika teman som berörs. Den omfattande och tematiskt upplagda bibliografin fyller samma funk-

tion. Därtill finns ett omfattande sak- och personregister som möjliggör sökningar på en viss person, teknik, institution och så vidare. Indirekt visar registret också hur en och samma fotograf eller bild har spelat en historisk roll i helt olika sammanhang. Alla bilder och bildskapare kan röra sig i flera olika sammanhang parallellt, men det gäller i särskilt hög grad fotografiska bilder som per definition alltid funnits i flera mer eller mindre identiska exemplar.

Boken består av tolv längre kapitel som syntetiserar olika genrer, epoker eller teman i fotografins historia. Dessutom innehåller boken några kortare blyxtbelysningar av enskilda fotografer, personer, institutioner eller fenomen som har haft särskild betydelse för fotografins historia i Sverige.

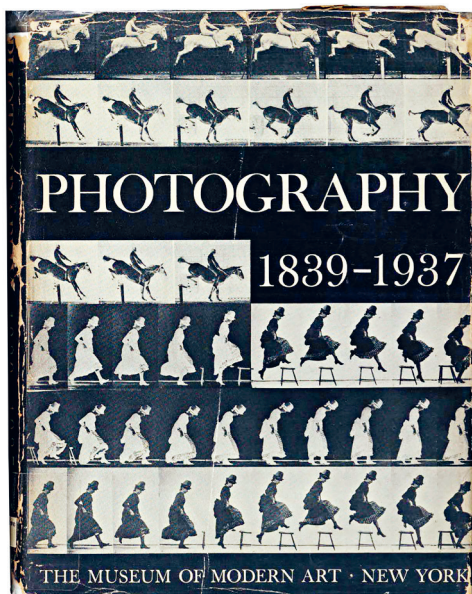
Fotohistorieskrivandets historia

Grundstrukturen i många äldre ”internationella” fotohistoriska översiktsverk har varit stil- eller konsthistorisk med fokus på enskilda fotografer och bilder. Så såg till exempel den första fotohistorieboken ut som var en katalog till en utställning på MoMA i New York 1937. Boken och utställningen bar samma namn, *Photography 1839–1937*, och producerades för att fira fotografins första hundra år. Bakom såväl utställningen som boken stod Beaumont Newhall som inledningsvis arbetade som bibliotekarie på MoMA (1935–1940) och senare blev den första intendenten med ansvar för avdelningen för fotografisk bild på museet (1940–1948). Efter Newhalls fotohistoriska översiktsverk har det kommit flera efterföljare.¹

Så ser även *Den svenska fotografins historia 1840–1940* (1983) ut, den hittills enda sammanhållna boken om fotografihistoria i Sverige. I den presenteras fotografer och deras oeuvre, och de genrer som täcks är konstfotografi samt dokumentär- och pressfotografi, medan däremot genrer som reklam, mode, vetenskap och amatörfotografi är mer eller mindre osynliga liksom flera olika aktörer och institutioner som format fotografins historier i Sverige. Bokens författare var konsthistorikern Rolf Söderberg (1918–2013) från Stockholms stadsmuseum, som bland annat

Katalogen till *Photography 1839–1937*, The Museum of Modern Art, 1937.

© MoMa, <http://www.moma.org>.

Den svenska fotografins historia 1840–1940 (Bonnier fakta, 1983).

hade varit verksam som arkivchef på Stockholms stadsarkiv, och fotografen, journalisten och dåvarande chefredaktören för tidskriften *Foto* Pär Rittsel (f. 1946).

Den första som initierade en fothistorisk översikt i Sverige var dock Helmer Bäckström (1891–1964) som publicerade en serie artiklar i *Nordisk Tidskrift för Fotografi* mellan 1919 och 1936 under rubriken ”Samlingar till kamerans och fotografiens svenska historia”. Förutom att skriva och verka som lärare och forskare vid Kungliga Tekniska högskolan i Stockholm var han aktiv i Fotografiska föreningen. Föreningen gav inte bara ut tidskriften *Nordisk Tidskrift för Fotografi* utan byggde även upp ett omfattande fotografiskt bibliotek på KTH, arrangerade årliga fototävlingar, hade vandringskollektioner som lånades ut för studieändamål, arrangerade praktiska övningskurser och hade en förmedlingstjänst av föredrag, bilder samt utställningskollektioner. Helmer Bäckströms fotografihistoriska samling inköptes av svenska staten 1965, införlivades i Moderna museets samling och blev grundplåten till det så kallade Fotografiska museet.

Varför en svensk fothistoria nu?

Det huvudsakliga argumentet för att göra en bok om svensk fothistoria är att en sådan bred, historisk introduktion till svensk fothistoria saknas, särskilt när det gäller perioden efter 1940, som helt saknas i Söderberg och Rittsels fothistoria från 1983. I både Danmark och Norge publicerades uppdaterade fothistorier på 2000-talet: *Dansk fotografi-historie* i redaktion av Mette Sandbye utkom 2004, och *Norsk Fotografi-historie. Frå daguerreotypi til digitalisering* av Sigrid Lien och Peter Larsen utkom 2007.

Dessutom har mycket hänt inom forskningen om fotografi i Sverige, såväl empiriskt som teoretiskt, sedan *Den svenska fotografins historia* publicerades 1983. Antologin *Fotografihistorier* ska spegla denna mångfald och utveckling. Frågan om värdet av att över huvud taget skriva nationella fothistorier har tilltagande diskuterats och debatterats under de

Fotografiet är taget av Oscar Gustaf Rejlander (1813–1875), en av de internationellt allra mest kända svenska fotograferna. Rejlander var framför allt verksam i Storbritannien och gjorde sig där känd som en skicklig producent av så kallat konstfotografi och förlagor för konstnärer, som denna studie "Poor Jo" (1864).

Foto: Wikimedia Commons.

senaste 10–20 åren.² Självklart kommer inte den här boken karaktärisera någon typisk svensk fotografi. Däremot kan ”nationella” eller ”regionala” fotohistorier vara värdefulla och bidra med nya perspektiv, det vill säga inte bara ”ny” empiri. Inom nyare bildvetenskaplig forskning diskuteras så kallad horisontell historieskrivning.³ Sådan historieskrivning regionaliserar förgivettagna centrum och problematiserar därmed också grundantagandet att det finns en hierarki mellan centrum och periferi och att modeller, stilar och kanon alltid uppstår i centrum och därefter rör sig ut i periferin. Den fotohistoria som här skrivs handlar därmed inte bara om att hitta lokala kopior av så kallat internationella fenomen utan också om att bidra med nya förståelser av aktörer, bilder och händelser i periferin, som i sin tur kan omdefiniera förståelsen av centrum.

Därtill kan en nationell fotohistorieskrivning vara betydelsefull eftersom historieskrivare i centrum sällan beaktat platsen betydelse, medan historieskrivare i periferin inte på samma sätt kan negligera sin geografiska position.⁴ Sist men inte minst problematiserar en horisontell historieskrivning själva föreställningen om det internationella. Det finns alltså inga fotografier eller fotografier som går bortom det individuella, regionala och nationella. Samtidigt är fotografi ett transnationellt fenomen; fotografier, fotografiska tekniker och fotografiska bilder har förflyttat sig över nationsgränser.⁵ Det är med andra ord möjligt att beskriva fotografins historia som i sin grundläggande karaktär resande, rörlig eller gränsöverskridande men samtidigt alltid situerad i en geografisk miljö. Fokus för denna bok kan därför bäst beskrivas som fotografi i Sverige.

Innehåll och struktur

Under de senaste decennierna har fotografiska översiktsverk präglats av tematiska och genreöverskridande grepp.⁶ Därtill har det sedan 1960-talet publicerats mer kulturhistoriskt inriktade fotohistoriska översiktsverk, framför allt med fokus på 1800-talet.⁷ *Fotografihistorier* är upplagd med inspiration från dessa och är med andra ord brett inkluderande när det gäller genrer; den är tematisk och kombinerar konstvetenskapliga

perspektiv (frågor om estetik, stil, aktörer) med teknikhistoriska och kulturhistoriska perspektiv (frågor om bruk, funktion, institution).

Boken omfattar hela fotografins historia, det vill säga från det tidiga 1800-talets första fotografiska experiment till samtidens digitala tekniker och gränssnitt. Dess fokus är fotografier, aktörer och tekniker i och från Sverige. Boken kombinerar ett kronologiskt och tematiskt upplägg. Fotografier har ända sedan 1800-talets början använts parallellt på en mängd olika sätt. Samtidigt finns det i varje tidsperiod vissa emblematiske användningsområden. Sådana periodiska förskjutningar, med olika så att säga fotografiska brännpunkter, är den ordnande principen

Hasselblad 1600F – Nr. 0001 började tillverkas 1948. Historien om Hasselblad är en del av *Fotografihistorier*. Foto: Jens Karlsson/Hasselbladsstiftelsens arkiv.

för boken. Genomgående för alla texter är att de synliggör hur olika historiska skeenden är lika mycket en effekt av tekniska landvinningar som ekonomiska, samhällsliga och ideologiska sammanhang.

Under 1800-talet användes fotografi framför allt för att kartlägga omvärlden med vyer och för att porträttera människor. Ett helt kapitel ägnas därför åt porträttpraktiker under 1800-talet. Kapitlet om fotografi i dagspressen har sitt periodiska fokus i 1900-talet, när pressfotografi växer fram som genre, som en effekt av lanseringen av mindre och lättare kameror med kortare slutartider men också tack vare att trycktekniken förbättrades. Kapitlet om fotografin i vetenskapens tjänst spänner däremot över tre århundraden, från mikrofotografi till fotografi med synkrotonljus. Boken inkluderar kapitel som till synes följer mer klassiskt konsthistoriska kategorier som piktorialismen och den nya sakligheten eller det sena 1900-talets fotobaserade konst eller postmoderna fotografi, men dessa kapitel gör mycket mer än presenterar en viss estetik; här framkommer också vilka aktörer, institutioner och händelser som formade dessa olika estetiska ideal.

Bokens arbetstitel, *Fotografhistorier*, avspeglar en idé om fotohistoriens pluralism. Det finns inte *en* fotohistoria i bestämd form utan flera parallella historier – ett faktum som lyfts fram i en mängd fotohistoriska översiktsverk och enskilda studier de senaste 10–15 åren.⁸ Bokens titel betonar också att bakom varje bild finns en historia – om tekniker, fotografer, bildpraktiker och olika tiders uppfattningar om vad en bild är. Fotohistoria har ibland skrivits som teknikhistoria och ibland som konsthistoria. Tanken med den här boken är att den samtidigt ska visa fram olika aspekter av fotografi och alltså koppla samman estetik (utseende, stil, framställningsätt) med social, kulturell och teknisk förändring, och med förutsättningarna för produktion, spridning och konsumtion av fotografi.⁹

Boken vilar slutligen på två centrala antaganden: att fotografier har en materialitet och en medialitet. Den så kallade materiella vändningen (*the material turn*) inom kulturvetenskaperna innebär för fotografins

del att bilders materialitet är lika viktig som deras sociala och kulturella funktioner och att fotografiers betydelser springer ur ett ömsesidigt spel mellan materialitet och sociala, kulturella och ideologiska omständigheter.¹⁰ Med fotografiers materialitet avses såväl förutsättningarna för hur de producerats (kameratechnik, andra visualiseringstekniker, bildbärare som plåt eller film) som hur de sprids och konsumeras (bildbärarens materialitet, det vill säga bildens material och format). Samtidigt är fotografiska bilder i sig själva inte avgränsade objekt. Snarare är de alltid inbäddade i olika mediala plattformar och del av ett nätverk av olika bildbärare – oberoende av om dessa plattformar är tryckta publikationer, en museivägg, ett bildarkiv eller ett online gränssnitt.¹¹ Med andra ord är det av avgörande betydelse i vilket format, med vilken teknik och på vilken plats ett fotografi visats upp – fotografiets medialitet är betydelsebärande.

Medverkande skribenter

Alla de 16 skribenter som har bidragit till boken har många års, ibland flera decenniers erfarenhet av att forska och skriva om fotografi. Flera av skribenterna har också lång erfarenhet av att arbeta i museer, arkiv eller bibliotek som samlar och bevarar fotografisk bild. Sammantaget representerar de involverade skribenterna inte bara olika ämnen och fackkunskaper utan också flera centrala institutioner för fotografins historia i Sverige, flera universitet men också Hasselbladsstiftelsen, Moderna museet och *Fotografisk Tidskrift*.

Föredrag den 2 februari 2021

Skribenterna i bokstavsordning:

Anna Dahlgren, professor i konstvetenskap vid Stockholms universitet.

Marta Edling, professor i konstvetenskap vid Södertörns högskola.

Lena Johannesson, professor emerita i konst- och bildvetenskap vid Göteborgs Universitet.

Björn Axel Johansson, fotohistoriker, tidigare verksam som journalist och vid Statens historiska museum och Kungl. Myntkabinettet.

Solveig Jülich, professor i idé- och lärdomshistoria vid Uppsala universitet.

Tyrone Martinsson, professor i fotografi vid HDK-Valand, Göteborgs Universitet.

Elsa Modin, tidigare bibliotekarie vid Hasselbladsstiftelsens bibliotek.

Jenny Morelli, chefredaktör för *Fotografisk Tidskrift*.

Maria Nilsson, docent i journalistik, Institutionen för mediastudier vid Stockholms Universitet.

Pelle Snickars, professor i medie- och kommunikationsvetenskap, Umeå universitet.

Cecilia Strandroth, fil.dr i konstvetenskap, lektor i bildproduktion vid Högskolan Dalarna.

Solfrid Söderlind, professor i museologi med inriktning på konst, Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet.

Anna Tellgren, fil.dr i konstvetenskap, intendent för fotografi vid Moderna museet.

Karin Wagner, professor i konst- och bildvetenskap, Göteborgs universitet.

Louise Wolthers, fil.dr i konstvetenskap, forskningsansvarig vid Hasselbladsstiftelsen.

Niclas Östlind, fil.dr i fotografi, kurator och universitetslektor vid HDK-Valand, Göteborgs universitet.

NOTER

1. Se till exempel Baumont Newhall, *The History of Photography* (New York: The Museum of Modern Art, [1937, 1982] 2006) och Helmut Gernsheim & Alison Gernsheim, *The History of Photography. From the Earliest Use of the Camera Obscura in the Eleventh Century up to 1914* (London: Oxford University Press, 1955).
2. Ett tydligt uttryck för detta är nyligen utkomna boktitlar som Andrés Mario Zervigón, *Photography and Germany* (London: Reaktion Books, 2017) och Nathaniel Gaskell & Diva Gujral, *Photography in India. A visual history from the 1850s to the present* (Munich: Prestel, 2018).
3. Piotr Piotrowski, ”Toward a Horizontal History of the European Avant-Garde”, i Bru, Sascha et al., *Europa! Europa? The Avant-Garde, Modernism and the Fate of a Continent* (Berlin: De Gruyter, 2009); Per Bäckström & Benedikt Hjartarson red., *De-centering the Avant-Garde* (Amsterdam: Brill/Rodopi, 2014); Anna Brzyski, *Partisan Canons* (Durham: Duke University Press, 2007).
4. Piotrowski, 2009, s. 56.
5. Andrés Mario Zervigón, ”Toward and Itinerant History of Photography”, i Tanya Sheehan red., *Photography, History, Difference* (Hanover, New Hampshire: Dartmouth College Press, 2015), s. 84–103.
6. Michel Frizot red., *A New History of Photography* (Köln: Könemann, 1998); Mary Warner Marien, *Photography. A Cultural History* (London: Laurence King, 2002); Liz Wells red., *Photography. A Critical Introduction* (London: Routledge, 1997).
7. Michel François Braive, *L'Age de la photographie. De Niépce à nos jours* (Bruxelles: Éditions de la Connaissance, 1965); Heinz K. Henisch & Bridget A. Henisch, *The Photographic Experience 1839–1914. Images and Attitudes* (University Park, Pa.: Pennsylvania State University Press, cop. 1994).
8. En liknande arbetstitel förekom redan när arbete med en ny svensk fotohistoria diskuterades kring 2006–2007 av ett tiotal forskare och museiföreträdare i Sverige, bland annat undertecknad. Titeln lanserades av Hans Hedberg, då verksam på Akademin Valand. För publikationer som signalerar en sådan pluralism, se till exempel tidskriften *Photographies* (2008–); Elizabeth Edwards & Janice Hart red., *Photographs, Objects, Histories. On the Materiality of Images* (London: Routledge, 2004); Annabella Pollen, *Mass Photography. Collective Histories of Everyday Life* (London: I.B. Tauris, 2016). Att medvetet frångå titlar som börjar med ”The history” är ett annat uttryck för ett pluralistiskt synsätt.
9. Sunil Manghani, *Images Studies* (London: Routledge, 2013), s. 29–35; Susan Sontag, *On Photography* (London: Penguin Books, 1979), s. 180.
10. För en generell introduktion till den materiella vändningen, se ”Editorial”, *Journal of Material Culture* 1:1 1996: 5–14; Keith Moxey, ”Visual Studies and the Iconic Turn”, *Journal of Visual Culture* 7:2 2008: 132; Daniel Miller red., *Mate-*

rial Cultures. Why some things matter (Chicago: Chicago University Press, 1998).
Specifikt om fotografisk bild, se Edwards & Hart, 2004.

11. Kamila Kuc & Joanna Zylinska red., *Photomediation. A Reader* (London: Open Humanities Press, 2016), s. 11.